

Hiro'a

JOURNAL
D'INFORMATIONS
CULTURELLES

_ DOSSIER :

Hoho'a Nui : *un festival de la photographie grand format !*

_ LA CULTURE BOUGE :

*LES PORTEURS DE SAVOIR ET DE SAVOIR-FAIRE
UN VILLAGE POUR COMPRENDRE SON ALIMENTATION
QUAND LA MUSIQUE DONNE !*

_ L'ŒUVRE DU MOIS :

L'HÉRITAGE EN FUSION

_ LE SAVIEZ-VOUS :

LE PHARE DE LA POINTE VÉNUS A 150 ANS

AVRIL 2017

NUMÉRO 115

MENSUEL GRATUIT

« Maoti tātou pau roa ei 'āreere 'eiaha ia morohi e 'ore'ore roa 'ino te para u tu'utu'u 'ore »

PARAU UIUIRA'A IA NATEA MONTILLIER TETUANUI, TAHU'A 'IHI NŪNA'A.

O tātou pa'āto'a te 'arere nō te 'āfa'ifa'i i te faufa'a tumu mā'ohi 'eiaha ia morohi, 'eiaha ia 'ore'ore roa 'ino. Nā roto i te fa'ati'ara'a te poroira'ahia te mau 'ā'ai ō te hīro'a tumu. A piti 'ahuru matahiti te terera'a ō Natea nā te mau motu nō Porinetia farani nō te fārere i te mau pou, te mau tahu'a ō te ta'ere mā'ohi. Teie 18 'ā'ai, mātaro-maita'ihia te tahi, e mea mātaro-'ore-hia te tahi, nā roto i te reo tahiti e i te reo nu'uhiva, hurihia nā roto i te reo farani e peretāne. E vauvau ato'a o na i te tahi tātarara'a nō te ta'a tūtonu ā i te aurā'a.

Te parau tu'utu'u-'ore e te mau reo mā'ohi, tei rōpū mau i tā'oe ara tuatāpapara'a. Nō te aha 'oe i fā ai i terā tumu parau ō tei riro ato'a ei tōro'a nō 'oe ?

I tō 'u taureareara'a, e noho vau i pihā'i iho i tō 'u metua vahine pa'ari i Papeari. Ei reira tō 'u ha'api'ira'a i te reo tahiti e ia nehenehe māua ia tau'aparau. Ei reira tō 'u arara'a, e o vau iho nei. E tamahine 'āfā pa'i vau. Nō te here ō tō 'u metua vahine pa'ari ia 'u i vai-iho-hia mai nei tō na 'ite, tō na māramarama. E ua pāpū atu ra ia tō 'u hia'ai i te hīro'a tumu mā'ohi nō te ha'amana'o e te ha'aparare i tō na parau hanahana.

Efea ta'ata i haruhuhia i te rīpene i roto i teie puta 'ā'ai ?

Ua ha'amata teie mā'imira'a i te pū CPHS i te mau matahiti 1980. Ua rau te ta'ata nō te mau motu uiuihia i Tahiti, ua hānere e hānere te hora rīpene. Nā te pū nō te ta'ere mā'ohi e pāruu e ha'amau i roto i te roro uira e pāpā'i roa i te mau parau.

E mea nāfea teie 18 'ā'ai i te mā'itira'ahia nō teie puta iti ?

Nā 'u iho i haruharu i te fa'ati'ara'a ō teie mau 'ā'ai maoti e 4 'ā'ai : Nā Tutana Tetuanui e piti – o na tei ha'api'i mai ia 'u nāfea ia haere e uiui i te ta'ata, e nā te tahi vahine Rurutū e piti, o Germaine Teuruara'i fa'aipoipo Teariki– te 'imi noa ra vau i teie vahine. Nā tō

na mo'otua i 'āfa'i mai i te rīpene ō nā 'ā'ai « Te pōti'i e te ma'o nō Vitaria » e « Te ma'o māriorio e nā tamari'i tō'opiti » i Puna'auia i te pū i te matahiti 2007. Ua ha'aputuhia te 'ā'ai e 'a'o tei roa'ia 'u nō te tātara i te parau ō te vāhi, te tua 'ā'ai e te aurā'a hōhonu. I te tahi taime, e mea 'atā te 'ā'ai i te ta'a, ia tai'o te ta'ata. I te taime haruhurara'a, te vai ra tei parau-'ore-hia, te ha'utira'a ō te aro, te tino, terā ia ō tā'u i fa'ananea i te pāpā'ira'a ia ma-piha maita'i te huru ō te hīro'a tumu.

Eaha te ta'a-'ē-ra'a ō te parau tu'utu'u-'ore mā'ohi e tā vetahi 'ē ?

Te parau tu'utu'u-'ore, noa atu te 'ā'i'a, e 'āfa'ifa'i-noa-hia. I te mātāmua, nā te hō'ē tahu'a 'ihi e vauvau atu i te 'ite, o te haere-pō. E mea tapu te tahi mau 'ite, nā te haere-pō i 'aupuru. 'Aita roa atu te hape i fa'ati'ahia ia parauhia te 'ite, e ti'a ia parauhia te 'ā'ai mai tei'apohia mai. I roto i te parau « ta'o », e fa'a'itehia te mana ō te mau parau ē parauhia. Te aurā'a ō « ta'o », e parau, e moiha'a tāma'i ato'a. Ua 'ore roa te haere-pō i teie mahana, 'aita rā te 'aivāna'a, te mau pou. E 'aivāna'a tō te 'āti tāta'itahi, nā na e hōro'a i te parau tu'utu'u-'ore. E mea mātāu-maita'ihia te tahi mau 'ā'ai, e tū'ati tō teie vāhi e tō terā vāhi, e mea ta'a 'ē teie e terā 'ā'ai mai te mea e fa'ati'ahia e te 'aito i pau 'aore ra te 'aito i upō'ti'a.

E mea fīfi ānei te anira'a i te ta'ata ia hōro'a mai i tā rātou 'ite ?

E'ere, tei te huru fārereira'a 'ōrua te ta'ata. Te tuatāpapara'a 'ihi nūna'a mā'ohi, e'ita ato'a rā e roa'a-hā-noa, e'ita e ture fa'aterera'a mai tō te tahi atu mā'imira'a popa'ā ; e ti'a ia ti'aturihia 'oe te ta'ata uiui. Nō 'u, e'ita te ta'ata 'ihi ē pipiri ta'o'a i tā rātou mau 'ite ; ua 'ite rātou ē tei rōpū rātou i te parau tu'utu'u-'ore a u'iu'i mai, e, ia tāpe'ahia, e morohi terā 'ite. 'Eita rā te ta'ata 'ihi ē hina'aro e hōro'a hā-noa i te ta'ata ha'apa'ora'a 'ore. Ia parau-parau māite te ta'ata uiui ia rātou, ei reira o na e ti'aturihia ai. Terā te mea faufa'a.

E mea nāfea 'oe i te 'itera'a ē e mea pāpū te tahi 'ā'ai ?

E tano ia 'ite 'oe nā vai ē fa'ati'a. Nō vai te roa'ara'a mai ? E mea nāfea te fa'ati'ara'a ? Ua fa'ahitihia ānei te tāpa'o, 'oia ho'i te mau vāhi 'aore te mau 'ohipa māere e tupu ē tū'ati ra i te 'ā'ai : te 'ioa ō te 'ōfa'i, te 'anavai, te pu'u mou'a, te marae, te 'ā'u, e te huru ato'a ō te hō'ē ata, te 'anapanapara'a ō te taioto... Noa atu te ta'a-'ē-ra'a na'ina'i i rōpū i teie e terā 'ā'ai - e tupu iho ā i roto i te fa'ati'ara'a 'ā'ai- e tano rā ia fa'aturahia te tāpa'o. Te faufa'a ō te 'ā'ai, e arata'i, e nati i te ta'ata, e fa'afārere i te ta'ata e te ta'ata, e 'a'o tō roto, e poro'i, e a'ora'a, e ha'api'ipi'ira'a nō te u'i i muri mai.

E tueara'a ānei tō te mau 'ā'ai mā'ohi ato'a ?

Ua rau e 'aito, e atua, e tupuna i fa'ariri ei atua. E fa'ahitihia te parau nō te vāhi nohōra'a, nō te 'ā'i'a e nō reira e parauhia te mau 'ioa vāhi. E parauhia nō te tāmāu 'ā'u. E mea rahi te faito ta'a-maita'i-ra'a 'ā'ai, tō te tamari'i, tō te ta'ata pa'ari. E mea fa'ati'a ia 'ana'anatae te tamari'i, e mea hunahia rā pa'i te tahi mau fa'ahōhō'ara'a.

E aha tō 'oe mana'o i ni'a i te parau tu'utu'u-'ore e te mau 'ā'ai i teie mahana ?

E ti'aturi noa ā vau ! Ia 'ite tātou, ua tae mai te 'ihi mai te pō e tae roa mai i teie mahana, e mea maere. Te vai noa ā te tahi ta'ata ē tei ia na te tahi parau. Te vahine i ha'amāere ia 'u o Tinitua vahine (Elimereta Teurura'i) nō Huahine. 'Aita e fa'aeara'a tā na fa'ati'ara'a 'ā'ai e 'aita ato'a vau i tu'u i te aniani ia na ! Ua maere tā na mau tamari'i e tā na mau mo'otua i te rahira'a ō tā na 'ite. Ua parau rātou ia na ē « 'Aita ho'i 'oe i fa'ati'a a'e mai ia mātou ! ». E ua pāhono atu ra o na ē « 'Aita ho'i 'outou i ani a'e mai ». Noa atu te tae-ra'a mai ō te tau 'āpi e au a'e maoti te mau moiha'a 'āpi, e tupu paha te hia'ai i te 'ite ā te tupuna i roto i te feiā 'āpi. I teie mahana, e'ere nā te pāpā'i noa e tauturu e tāmāu i te

'ite. I teie nei, e mea fātata pau roa te ta'ata tē nehenehe e haruharu-parau 'aore ra tāviri i te hōho'a mā te hō'ē mā'ini. E tāmāu, e pāruu e hōro'a ato'a i te parau tu'utu'u-'ore e ti'a ai.

E tauturu teie puta iti i te 'atu'atu e te fa'ateitei i te hīro'a tumu, 'inaha e mea 'ōpere tā-moni-'ore i roto i te tahi mau fare ha'api'ira'a-tua-rua. E aha atu ā te rave'a e tano ia rave nō te pāturu ?

E parau mātāmua, au a'e te fa'atere-hau nō te ta'ere māohi o Heremoana Maamaatuaia-hutapu i fa'anēne'ihia ai teie puta. I muri i tā na fa'atupura'a i te tau'ara'aparau rahi nō te reo mā'ohi i te 'āva'e māti 2015, nā te fa'aterera'a i turu i te fa'anēne'ira'ahia teie puta, ia 'itehia e ia poro'ihia te 'ite e te reo māohi. Ua hina'aro o na ia hōro'a-tāmoni-'ore-hia te puta ei tāpa'o fa'aturara'a i te mau ta'ata fa'ati'ara'a-'ā'ai ō tei hōro'a noa mai i te 'ite e ia rahi ato'a te ta'ata ē fana'o e fa'ari'i ai. 'Oia, e tano ia pāturu te ha'apārara'a ō te hīro'a tumu, mā te tauturu ā te ha'api'ira'a e te mau moiha'a ha'apūrora'a. 'Aita re'a te puta ha'api'ira'a, 'aita re'a ato'a te ratio e te 'afata teata e fa'ahiti i te parau ō te ta'ere e te reo māohi. 'Aita re'a tu'atira'a i rōpū i te fa'aterera'a ha'api'ira'a, te ha'apūrora'a e te fa'aterera'a ō te hīro'a tumu. E tano ia hōro'a te ta'ata i tā na 'ite e ia parau te ta'ata-parau-mā'ohi nō te ha'api'i i te feiā 'āpi, tei ia tātou pā'ato'a te hopo'i'a.

Teie te Puta 1 nō te 'ihi nūna'a, e aha te tumu parau nō te numera piti ?

'Aita ā i fa'aotihia. E parau nō te ta'ere māohi iho ā rā : te 'ite rima 'i, te himene, te tahi atu ā 'ā'ai, penei a'e te pariparira'a nō te hō'ē fenua mou'a. Taua ho'i teie. ♦

NAU 'Ā'AI NŌ TE MAU TA'AMOTU

- *Légendes des archipels*
- Cahier d'ethnologie de Tahiti et des Îles
- Fa'anēne'ihia e te pū nō te ta'ere mā'ohi (Service de la Culture et du Patrimoine)
- Vahine pāpā'i : Natea Montillier Tetuanui
- Pāpā'ihia nā roto i nā reo to'otoru : tahiti – farāni – peretāne
- Puta mātāmua ō nau 'ā'ai, 18, mai te 5 ta'amotu nō Porinetia farāni, i roa'a nā roto i te parau tu'utu'u-'ore, tāpā'ohia nā roto i te reo Tahiti, hurihia nā roto i te reo farāni e te reo peretāne. E 'ape'e i te 'ā'ai te tahi tātarara'a, te hō'ē hōho'a e te tahi puta ta'o.

E roa'a ia tai'ohia i roto i te mau piha puta ā te tahi mau ha'api'ira'a tua rua, tuatoru, te Fare tauhiti nui, te Fare manaha e te Pū nō te ta'ere mā'ohi.

- E mātara te piha puta ā te Pū nō te ta'ere mā'ohi mai te monire i te mahana maha i te tārena hora 07h30-11h30 e 12h30-15h30 e i te mahana pae 07h30-11h30 e 12h30-14h30.
- ha'amāramaramara'a : 40 50 71 94 – www.culture-patrimoine.pf